02c STEP EN SCHOOL (1940 – 1946)

(Iets bewerkt door Ria – okt 2026)

02a Het begin
Voorspel
Hier groeide ik op
Eerste jaren
Eerste natuurbeleving

02b
Oorlogstijd

02c step en school

Speurtochten op de step
Lagereschooltijd
Delft

02d
Na de oorlog

SPEURTOCHTEN OP DE STEP

In 1940 kreeg ik op mijn vijfde verjaardag een step met brede luchtbanden. Drie maanden later stond ik daarmee voor het eerst op een foto, glunderend maar nog een beetje onzeker. Andere kinderen reden met hun step in de buurt rond en dat zal ik in het begin ook wel hebben gedaan, maar in de loop van de oorlog zwierf ik ermee rond in de wijde omgeving van Delft, tot Rijswijk, Delfgauw, Nootdorp en Schipluiden. Ik hield er een liesbreuk aan over, die kort na de bevrijding is gerepareerd. Die kleine operatie en het verwijderen van mijn amandelen waren mijn eerste en lang de enige verblijven in een ziekenhuis. Aan die liesbreukoperatie heb ik geen herinnering, maar aan het verwijderen van mijn amandelen wel. Dat gebeurde eerder, onder plaatselijke verdoving. Als ik daaraan terugdenk zie ik een massa bloed en ondefinieerbare brokjes van mijzelf op een lap onder mijn kin liggen. Een schrikwekkende smeerboel.

Ik denk dat mijn eerste ritjes in de richting van Den Hoorn gingen, langs de Buitenwatersloot. Over dat kanaal werden groenten, fruit en andere zaken uit het Westland aangevoerd naar de veiling bij Den Hoorn en naar Delft. Het gebeurde met dekschuiten, die vanaf de oever door de vaart werden geduwd door een man. Dat gebeurde via een dwars uit de boot stekende houten paal. De duwer liep over een smal voetspoor, vlak langs het water. Zulke voetsporen heetten jaagpaden.

De smalle weg langs de Vliet tussen Delft en Rijswijk heette Jaagpad. Daar voeren grotere binnenschepen, die soms werden gejaagd door paarden, maar meestal door een of twee mensen. Diep voorover gebogen trokken die hun de boot vooruit aan een touw, dat vastzat aan een band om hun bovenlichaam. Op de boot moest een stuurman voorkomen dat het schip tegen de kant voer.

Langs de Buitenwatersloot lag een bedrijfsgebouw waar Papa om voor mij onduidelijke redenen zo nu en dan naar toe moest, en dat hij ‘de olieslagerij’ noemde. Dat was het niet. Er stond met grote letters de naam Lamboo op, van een carrosseriebedrijf, maar dat bedrijf zat er ook niet in. Ik ben nooit binnen geweest, maar Papa kwam er altijd vandaan met een doos of een trommetje met koekjes, snoep, of andere heerlijkheden. Pas veel later begreep ik hoe belangrijk de olieslagerij voor hem is geweest, en dat hij contactpersoon was tussen eigenaar Van Sillevoldt en de gebruiker, een firma die er snoepgoed en dergelijke opsloeg. Verderop was de groenteveiling van Den Hoorn. Daar

was het meestal druk met dekschuiten uit het Westland. Ik heb wel eens op zo'n boot gestaan, maar er niet op gevaren.

Ik stepte vaak een rondje door de weilanden en tuinderijen ten westen van Delft. Eerst naar de hoge Kippenbrug bij 't Haantje, waar het Jaagpad naar Rijswijk begon. Daar sloeg ik linksaf langs een smal kanaal naar Sion. Daar had in de vijftiende en zestiende eeuw een Augustijner klooster gestaan en in de achttiende eeuw was het een rijke buitenplaats, maar in mijn tijd stonden in die buurt alleen boerderijen. Ik sloeg er linksaf naar Den Hoorn en reed vandaar terug naar huis. Soms reed ik nog verder het Westland in, tot Schipluiden. Daar woonde de vriendelijke meneer Westerman in een voormalige boerderij. Hij kwam regelmatig bij ons aan de deur om verzekeringspremies te innen. Ik was een nieuwsgierige jongen die rondkeek naar wat er in de weilanden en tuinderijen gebeurde en in de slootjes was te zien. Boerderijen reed ik snel voorbij, want boerenkinderen hadden het niet op stadskinderen. Meestal bleef het bij schelden en hitsten ze de waakhond op, maar die zat gelukkig haast altijd met een ketting aan zijn hok vast. Een enkele keer kwam er een achter me aan. Eenmaal ben ik in mijn enkel gebeten, maar dat was later, op de fiets.

Mijn boeiendste tochtjes maakte ik op vrije woensdagmiddagen, langs het Jaagpad en tot even voor Rijswijk. Daar lag een roeiboot met een schuinstaande mast, waaraan een groot kruisnet hing. De visser was een in mijn ogen oude man uit Rijswijk. Ik weet nog dat hij in de Ieplaan woonde, maar zijn naam ben ik vergeten. Hij noemde mij 'meneer Driessen', naar een toen bekend chocolademerk. Vaak zat ik de hele middag bij hem en keek wat hij ving. Hij gooide wat aas in het net, liet het via een katrol tot op de bodem van de Vliet zakken en haalde het na een poosje weer op, Het was altijd spannend als het net boven water kwam. Er zat nooit veel in, meestal zeelt, karper, brasem, een paar voorns, of een schooltje jonge vissen, maar ook wel eens een snoek of een baars. Hij had er een bijverdienste aan.

Woedend werd hij als er een krab in het net zat, en ik keek mijn ogen uit. Krabben hoorden toch in zee thuis? Hoe kwamen ze hier? Het waren knapen van beesten met grote scharen waar een vachtje op zat. Ze stonden niet in Papa's boekje. In mijn NJN tijd leerde ik dat het Chinese wolhandkrabben waren, exoten die het in Nederland uitstekend deden. Onder de Delftse NJNers was ik de enige die ze kende. Mijn visser haatte ze, want ze maakten zijn netten kapot om bij de inhoud te komen. Hij gooide ze op straat en stampte ze dood. Het was een goor gezicht om de zachte, witte inhoud uit dat verpletterde dier te zien spatten. Hij wilde dat ik daarbij meehielp, maar dat deed ik niet. Ik weet niet of hij de oorlog heeft overleefd. In ieder geval was zijn bootje er niet meer, toen ik in het voorjaar van 1945 naar hem op zoek ging.

Ik moest thuis terug zijn voor het avondeten, maar kinderen hadden toen geen horloges en ik vergat soms de tijd. Dan was ik zoek en moest Papa na zijn thuiskomst op de fiets stappen om me te zoeken. Hij zal niet blij zijn geweest en had nogal eens een kort lontje, maar ik meen me te herinneren dat hij zich hierover nooit erg opwond. Hij duwde me als het hem te langzaam ging.

LAGERE SCHOOLTIJD

In 1941 ging ik naar de lagere school. Haast alle kinderen uit de buurt gingen naar de protestants christelijke school in onze straat, maar onze ouders stuurden Betty en mij wat verder weg, naar de Openbare Lagere School XIV aan de Hugo de Grootstraat. Die school had een goede naam en trok kinderen uit alle omliggende buurten, van onze nieuwbouwwijk tot de uitgesproken achterbuurt aan de overkant van de Buitenwatersloot. Mams kende bovenmeester Jan Brons als buurtgenoot uit haar kinderjaren.

In 1941 bracht ze me naar de eerste klas van juf Maria Gerarda van Kranendonk (1890-1979), die ons volgens Mams opwachtte in een gebloemd mouwschort. Van haar leerde ik schrijven en rekenen. Ze was een uitstekende onderwijzeres en een lieve juf. Ik was erg op haar gesteld. Ze was ook dichteres en trouwde later met de schrijver en ethicus Dirk Coster. Hij kreeg in 1963 een borstbeeld op het Oude Delft. Op het web staat een foto van de onthulling. Daar staat zij ook, een eenvoudige oude dame met een handtas. In de zijne vond ze na zijn dood zijn laatste manuscript en maakte het klaar voor publicatie. Na de grote reünie van de lagere school kreeg ik weer wat contact met haar en in 1971 stuurde ik haar mijn proefschrift. Ze antwoordde met een brief in haar mooie schoonschrift

en het laatste deel van de verzamelde werken (twaalf delen) van haar man. Ze had die samen met anderen uitgebracht. Na een kaart van mij uit Borneo kwam in 1975 haar laatste bericht, vanuit een nieuwe bejaardenflat bij de Nieuwe Kerk. ‘Beste Dries(je), ik zie je nog helemaal voor me, zoals je bij mij in de klas zat, naast Joop van Nellen.’

We schreven eerst met een griffel op een lei. Daarna gingen we over op een kroontjespen, die we in een inktpotje moesten dopen. Griffels kwamen later in de oorlog terug, toen er geen ander schrijfmateriaal meer was. We leerden blokschrift, met los van elkaar staande letters. In de hogere klassen gingen we over op verbonden blokschrift, maar op de middelbare school moest je zo snel schrijven dat ik mezelf lopend schrift moest leren. Dat werd niet fraai.

Zodra ik een beetje kon lezen pakte ik nieuwsgierig onze kinderboeken, waarvan ik de plaatjes kende. Ik werd gek op lezen en vroeg voortaan boeken voor mijn verjaardag, of geld om ze te kopen. Ik leende ook boeken uit de kleine bibliotheek bij Mathleners winkel in kantoorartikelen, tegenover de school. Toen ik daar de jeugdafdeling uit had ging ik over op reisbeschrijvingen en andere non-fictie. Ik was ook benieuwd naar de inhoud van de bijbel, die ik zo vaak had horen noemen en waarvan er thuis een paar lagen. Papa en Mams stonden daar achter. Ze hadden de kerk verlaten, maar vonden dat iedereen wat kennis moest hebben van de bijbel, die de basis was van de leefregels in onze maatschappij. Ik las eerst de kinderbijbel en vooral het boeiende Oude Testament met zijn spectaculaire geschiedenissen. Daarna begon ik aan de echte bijbel, maar die was me te machtig. Het bleef bij passages waarnaar ik nieuwsgierig was.

Ik was heel leergierig en leerde op school snel en gemakkelijk. Steeds kreeg ik de hoogste cijfers van de klas zonder me ervoor in te spannen. Op de middelbare school brak het dat op, dat ik niet wist hoe je moest leren, en werd ik opeens een matige leerling. Op de lagere school werd het een van de oorzaken waardoor ik het meest gepeste kind van de klas was.

Ik was het enige kind uit mijn buurtje en een eenling, die moeite had met sociale contacten. Samen met mijn hoge cijfers maakte dit dat ik werd gepest door een stel andere jongens. Ze noemden me smalend ‘professor’ dit of dat. De rest van de klas hield zich erbuiten en deed of zei niets. Er niet bij horen maakt je onzeker. Ze zeggen dat je niet deugt en jij vraagt je af hoe dat komt. Wat doe je fout? Wat mankeert er aan je?

Ik kreeg te maken met grove straattaal. Thuis waren grove woorden, scheldwoorden en vloeken taboe, maar op straat werden ze volop gebruikt, en niet alleen door de achterbuurtkinderen uit mijn klas. Ik kreeg ze naar mijn hoofd en schold ermee terug. Later hoorde ik de grofste taal in de militaire dienst. Ze zit nog in me en komen er soms uit. Door taalverruwing behoren veel van die woorden en uitdrukkingen tegenwoordig tot de spreektaal en vind je ze zelfs in de NRC.

Het bleef niet bij plagerige opmerkingen en scheldnamen. In de klas konden ze me weinig doen, maar in het speelkwartier kwamen ze als groepje naar me toe en daagden ze me uit tot vechten, of benaderden ze me van achteren om me te bespugen, te stompen, te slaan, of op mijn hielen te trappen. Ik probeerde gevechten te ontwijken, omdat ik het niet kon winnen van een groep. Later loerde ik tegelijk op een kans om de eerste klap of stomp uit te delen. Dan verloor ik ook, maar had ik wel wat terug kunnen doen. De eerste klap is een daalder waard.

Eenmaal kwam ik buiten schooltijd een plaaggeest tegen. De sufferd begon me uit te jouwen en dacht blijkbaar dat hij dat ongestraft kon doen, maar vergat dat hij alleen was. Toen heb ik me niet ingehouden en ging hij huilend naar huis. Ik was helemaal niet blij en schaamde me eigenlijk, want Kees Schildt was zwakker dan ik. Bij het jubileum van de school was hij een van de twee klasgenoten die ik daar trof. We hebben toen sans rancune herinneringen opgehaald en gehoord wat er van de ander geworden was. Dat was goed. De andere klasgenoot was een meisje, dat onderwijzeres op onze oude school was geworden!

Mijn ouders wisten zich geen raad met dat pesten. Ze drukten me op het hart er niet op in te gaan en me te verweren met woorden. Dat was totaal wereldvreemd. Ik had toch geen keus? Ze spraken erover met meester Brons, maar de onderwijzers konden niet meer doen dan ons in de gaten houden tijdens het speelkwartier. Toen de pesters dat merkten werd het een nieuwe bron van scheldpartijen

en probeerden ze me buiten de school te pakken te krijgen. Ik ging toen zo laat mogelijk naar school en pas naar huis als de pesters weg waren.

Midden in een schooljaar (1942?) kwam er korte tijd een vreemd meisje bij. Ze werd onmiddellijk uitgestoten en uitgescholden en kreeg de scheldnaam Dot, omdat haar vader 'fout' zou zijn. Mijn ouders vonden dat zielig voor haar. Omdat we allebei werden gepest liep ik vaak met haar mee naar huis. Toen ik op een keer naar binnen keek zag ik haar moeder een baby de borst geven. Ze kende me niet en keek me woedend aan, wat te begrijpen was. Ik schrok van haar, maar nog meer van Dots vader. Hij droeg het uniform van een SS soldaat. Dat waren onze meest gevreesde vijanden. Daar waren we allemaal als de dood voor.

In 1943(?) kwam Alex Tierates in mijn klas terecht, een grote, sterke, grofgebekte straatjongen, die een paar keer was blijven zitten en niets gaf om leren. De andere jongens waren bang voor hem, maar hij was niet agressief of gemeen. Hoe het is gekomen weet ik niet meer, maar wij uitersten raakten bevriend en trokken dat schooljaar met elkaar op. Ik werd toen niet gepest. Helaas bleef hij weer zitten en moest hij naar een andere school. We hebben elkaar nooit meer gezien, maar toen ik vandaag zijn naam intikte op het web las ik dat een Alex Tierates in november 2011 was overleden in Delft.

Alex woonde met zijn ouders in de Cornelis de Wittstraat, schuin tegenover de kleuterschool. Hun huis stond op taaie zeeklei, ideaal om mee te boetseren. Zijn moeder vond goed dat we daarvoor in haar achtertuin een diep gat groeven om schone klei te verzamelen. We wisten niet wat we zagen, toen we onderin op een duimdikke regenworm stuitten. Hij was ongeveer dertig centimeter lang! Zulke grote wormen heb ik later alleen in de tropen gezien.

Zijn vader was stoker in een gebouw van de toenmalige Technische Hogeschool. Op een dag gingen wij hem opzoeken, in een donkere, ondergrondse stookkelder. De wanden, het plafond en de vloer waren gitzwart door het kolenstof en het was er ontzettend heet. Vader stond met ontbloot bovenlijf cokes te scheppen in de vlammen van een enorme, wijd openstaande oven. Een blik in de hel. Ik zie het nog voor me.

Het spannendst vond ik ons bezoek aan vliegveld Ypenburg, dat door de Duitsers werd gebruikt. Het werd streng bewaakt, maar op de een of andere manier wist Alex ons naar binnen te praten. Je kon buiten het hek zien dat er volop prachtige paardensla stond (bladrozetten van paardenbloemen). Die wilde we graag hebben voor onze konijnen, die we fokten voor de Kerst. Ze werden overal weggeplukt, maar op Ypenburg hadden we even het rijk alleen.

Alex kende veel mensen, winkels en bedrijfjes en hij kreeg veel gedaan. Voor 1 cent kocht hij een sigaret van tabaksurrogaat bij de sigarenboer en kreeg er een lucifer bij. Stiekem rookten we hem op, want onze moeders mochten dat niet weten. Hij had al eerder gerookt, maar voor mij was het de eerste keer. Het smaakte scherp. Dankzij Alex kreeg ik mijn eerste pijp, bij een klein pijpenfabriekje, waar ze hem kenden. Het was een mislukt exemplaar, waaruit je niet kon roken.

In de derde klas kregen we een andere juffrouw, voor het eerst aardrijkskunde en geschiedenis. Twee vakken die ik geweldig vond. Er werden kaarten van Nederland en de provincies opgehangen en wij leerden waar de voornaamste plaatsen lagen. De provincie Groningen was het eerst aan de beurt. We stampten de plaatsnamen als een rijtje in ons hoofd. Ik herinner me het bekende rijtje dorpen uit de Veenkoloniën: Hoogezand-Sappemeer-Veendam-Wildervank-Stadskanaal-Oude Pekela-Nieuwe Pekela-Ter Apel, maar hoe het er daar uitzag kregen we niet te zien. Daar waren de atlas en de albums met plakplaatjes thuis en de bezoeken van Oom Tien beter voor.

Geschiedenis was nog boeiender. Er waren toen albums met plakplaatjes van bekende Nederlanders uit het verleden, van Oranjes en admiraals tot schilders en dichters. Daar heb ik toen veel in zitten studeren. Het is jammer dat ik die niet meer heb. In 1943 schreef de gemeente een stempeltocht uit langs de culturele monumenten van Delft. Daar konden scholieren ook aan deelnemen. De meeste klasgenoten deden dat niet, maar op de vrije woensdagmiddagen ben ik overal naar toe geweest. Een nieuwe ontdekkingsreis! De Oude en de Nieuwe Kerk en het Prinsenhof waren de hoogtepunten, met de grafmonumenten van de Oranjes en andere beroemde Nederlanders in de kerken, en het kogelgat in het Prinsenhof, op de plek waar Willem van Oranje werd vermoord door

Balthazar Gerards. De particuliere musea van Lambert van Meerten en de schilder Paul Tetar van Elven vond ik saai. Dat waren in oude stijl ingerichte woonhuizen met meubilair, aardewerk, schilderijen en dergelijke, die me niet aanspraken. Het geweldige uitzicht vanaf de toren van de Nieuwe Kerk kreeg ik toen nog niet te zien, omdat de toren door de Duitsers was afgesloten voor het publiek. Dat gold ook voor het oude armamentarium van de Verenigde Oostindische Compagnie. Dat werd later het Legermuseum, minder interessant.

Eenmaal zijn we met de klas naar het Haagse Schoolmuseum geweest, dat later het moderne Omniversum werd. Toen was het een ouderwets rariteitenkabinet, in een oud gebouw aan de Hemsterhuisstraat. Ik keek mijn ogen uit, was meteen verloren en ben er daarna vele malen geweest, weer op woensdagmiddag. Het was een stampvolle grabbelton met objecten op allerlei gebied: natuur, techniek, antropologie, volkenkunde, sterrenkunde en nog meer. Er werden ook filmpjes vertoond. Heel bijzonder was, dat je tentoongestelde apparaten mocht aanraken en laten werken. Daar waren bijvoorbeeld opengewerkte modellen bij van motoren, telefoons en dergelijke.

In mijn NJN tijd kwam ik er ook wel eens, omdat de strandwerkgroep er werkruimte had en er zijn grote collectie bewaarde. De boeiende boeken over ontdekkingsreizen en de tentoonstellingen in het Schoolmuseum lieten me verlangen naar vreemde landen, waar ik als gewone jongen vast nooit zou komen. Dacht ik.

Ik mocht met de tram naar dat museum. Als het even kon ging ik achteraf naar de Cineac op het Buitenhof. Dat was een goedkope bioscoop waar een doorlopende voorstelling was van actualiteiten. Je kon op elk ogenblik binnenlopen en net zo lang blijven zitten als je wilde. Eenmaal kreeg ik het flink benauwd. Een man kwam naast me zitten. Hij begon tegen me te praten en legde daarbij een hand op mijn knie. Die hand schoof hij steeds verder omhoog. Wat hij wilde begreep ik niet, maar ik maakte dat ik wegkwam, gauw terug naar Delft. Of ik daarna nog naar de Cineac ben geweest weet ik niet meer.

De eerste vier klassen hadden we lieve onderwijzeressen, maar in de vijfde klas veranderde dat. Daar kregen we juf Damstra (bijnaam: Jet), een grote, kordate vrouw met een luide stem, die gezag uitstraalde. Dat was even schrikken, maar ze hield op een correcte manier de wind eronder. Wie een standje kreeg had ‘t verdiend.

Bij haar kregen we zangles. Eerst moesten we de toonladder leren. Bij elke noot hoorde een bepaalde handhouding. Ze oefende net zo lang tot we bij de bewegingen van haar hand de juiste tonen lieten horen. Het is jammer dat het daarbij bleef en dat ze ons geen notenschrift leerde. Daarvoor moest je naar de muziekschool. We leerden meerstemmige liedjes en canons zingen zonder van de wijs te raken. Ik had thuis veel gezongen en vond het fijn, maar veel jongens vonden zingen iets voor meisjes. Ze maakten bromtonen of probeerden te smokkelen door hun mond te bewegen zonder geluid te maken.

Bij de kerstviering op school zat de grote hal vol ouders en scholieren. Hoog op de trappen naar de bovenverdieping zong een koortje van zes jongens kerstliederen. Dat klonk prachtig. Juffrouw Damstra koos die jongens en trainde ze. In mijn jaar werd ik een van die zes!

Juffrouw Damstra gaf ook Frans aan degenen die naar een middelbare school gingen. Je leerde ‘Papa fume une pipe’, ‘Jacques est dans le jardin’, et cetera. Ik vond het niet moeilijk, maar op de HBS viel Frans bitter tegen.

Kort na de oorlog was het gebrek aan brandstof nog zo groot dat de school in de winter een poosje dicht moest. De zesde klas leerlingen, die naar een middelbare school zouden gaan, kregen toen groepsgewijs bijles bij een van hen thuis. Meneer Brons gaf die lessen aan het groepje uit mijn klas. Het is ook bij ons thuis gebeurd, maar ik herinner het mij niet.

In 1947 moest mijn ouders een middelbare school voor mij kiezen. Ze lieten me grondig testen door meneer Brinksma, die een psychotechnisch bureau had. Hij schreef een gedetailleerd rapport en adviseerde HBS, omdat hij vond dat mijn prestaties op het gebied van wiskunde en techniek op het niveau van een zestienjarige lagen. Toch had ik later moeite met de ongrijpbare delen van wiskunde en onderdelen van natuurkunde die je niet kan zien, zoals elektronica.

Het gymnasium vond hij niet goed voor me, omdat hij mijn vermogen om belangrijke gedachten vast te houden en de strekking van een verhaal te herkennen niet meer dan middelmatig vond. Als ik HBS-A deed zou accountant een geschikt beroep zijn, met HBS-B zou ik het best iets technisch kunnen doen, omdat ik meer constructief dan scheppend ingesteld was. Ik zou dus later naar de MTS of de Technische Hogeschool kunnen.

Ik ben inderdaad het best in het oplossen van concrete problemen, en niet in het verzinnen van hypotheses en theorieën. Ik ben meer uitvoerder dan schepper, meer steenbakker en metselaar dan ontwerper.

Hij vond dat ik naar binnen gekeerd leefde, dat daardoor het gevaar dreigde dat ik me zou afzonderen, en dat ik op die manier een minderwaardigheidsgevoel zou kunnen krijgen. Goed gezien! Mijn sociale kanten zouden zich het best kunnen ontwikkelen binnen de vrije jeugdbeweging. Ook daar sloeg hij de spijker op zijn kop!

Ik was blij en trots dat ik naar de HBS zou kunnen. Papa hoopte en voorzag dat ik meer zou kunnen bereiken dan hij, die zo'n kans niet had gekregen.

DELFT

In de vakanties zwierf ik graag rond over de donderdagse weekmarkten in Delft. Die waren veel groter dan in Leiden en lagen verspreid in het oude centrum. Via de Schoolstraat en de Oude Kerk liep ik naar de Hippolytusbuurt. Daar was de bloemenmarkt, aan weerszijden van een gracht en onder grote, oude bomen. Bij mooi weer was het een feest om te zien hoe de zon door die bomen neerscheen op de twee rijen kramen met bloemen en planten in alle kleuren. Hoe bijzonder dat was besefte ik pas goed toen ik niet meer in Delft woonde. Als ik op het Rijksherbarium buitenlandse gasten kreeg nam ik ze op donderdag trots mee naar Delft.

Aan het eind van de Hippolytusbuurt stonden de Korenbeurs en daarnaast een lange, smalle hal, die de hele week potdicht zat, behalve op marktdag. Dat waren de visbanken. Op donderdag gingen luiken in de lange zijmuur omhoog en stond je voor stenen toonbanken, waarachter visboeren zeevis verkochten. De vislucht was er adembenemend! Daar schuin tegenover was een open plek op de Cameretten waar palingverkopers stonden met grote, platte bakken boordevol levende, langs elkaar glibberende alen. Als een verkoper ze wilde pakken stak hij eerst z'n hand in een bakje met zaagsel, om te voorkomen dat de vis uit zijn handen zou glijden.

De Grote Markt tussen het stadhuis en de Nieuwe Kerk stond vol kramen met allerlei gebruikelijke verbruiksartikelen, en er waren standwerkers, die hun waren met hele verhalen aan de man probeerden te brengen. Ze verkochten de gekste zaken en er waren kwakzalvers bij, die tegenwoordig geen kans zouden krijgen. Bij een goede standwerker stonden de mensen rijen dik.

Achter het stadhuis was een kleine markt voor klein, levend gedierte als konijnen, kippen, eenden en ganzen, hondjes en kanaries. De vogels zaten meestal in manden. Ik ging daar altijd even kijken en vond het jammer dat wij geen huisdier hadden.

Op de Beestenmarkt stonden koeien, varkens en ander vee binnen verplaatsbare omheiningen. Er werd ouderwets gehandeld met handjeklap, door handelaren en boeren met een pet op en een sigarenpeuk in de mond. Rondom stonden cafeetjes waar de zaken afgerond werden. Ik liep er rond in stront, stank, geloei en gekrijs, en als ik wegging moest ik eerst m'n schoenen schoon zien te krijgen. Er was ook een paardenmarkt, uiteraard op de Paardenmarkt, maar die lag wat verder weg. Ik ben er zelden geweest, doordat ik er na het rondkijken op andere markten niet aan toe kwam.

In mijn lagereschooltijd kocht ik twee keer een verjaarscadeautje voor Mams op de markt. Ik kreeg nog zo weinig zakgeld dat het de eerste keer een stekje van een vetplant werd. De tweede keer wilde ik een klein beeldje van een zittend konijntje kopen. Ik had niet genoeg geld, maar de koopman was coulant toen ik zei dat 't voor mijn moeder was. Dat konijntje ligt nu op onze boekenkast.

In de grachten was weinig leven te bespeuren en ze stonken verschrikkelijk als het weer omsloeg en de luchtdruk snel daalde. Er dreven vaak verdronken poezen in, een rot gezicht. Fascinerend vond ik de grote roekenkolonie in de bomen langs het Oude Delft, ter hoogte van het Armamentarium. Roeken zijn indrukwekkende kraaien met een forse, gedeeltelijk witte snavel. Jammer genoeg veroorzaken ze in de broedtijd zoveel overlast met hun poep en hun lawaai dat ze vaak worden

verjaagd. Ik wist toen niet beter of ze zouden hier altijd blijven, maar ze zijn al zo lang uit Delft verdwenen dat ik er niets over vond op het web. Ik vond ze fantastisch.

Elke winter trokken er bonte kraaien naar Nederland, maar die komen nu niet verder zuidelijk dan Noord-Nederland. Ik heb ze al tientallen jaren niet meer gezien. Wat ik ook mis is de gezellige drukte van mussen en spreeuwen, op de straat en ons dak. Mussen vlogen tsjilpend en bakkeleiend rond, smulden van paardenvijgen en ritselden in hun nesten onder de dakpannen. Prachtige spreeuwen zaten op mijn dakkapellen in Delft en Leiden, zongen daar het hoogste lied en werkten zich keer op keer op tot een hoge slotkreet, om daarna even rond te kijken en te luisteren, om dan weer van voor af aan te beginnen. Van het daarnaar luisteren kreeg ik nooit genoeg.

Buiten de stad, in de weilanden, was het toen vol leeuweriken, kieviten, grutto's, tureluurs en bonte pieten. Die zijn veel minder in aantal geworden. Wat ik het meest mis zijn de leeuwerikjes, die almaar doorzongen terwijl je ze steeds hoger zag stijgen, totdat je turen naar de zanger, heel hoog boven je. Ze lijken nu helemaal verdwenen te zijn.

Hier tegenover staan de veel algemener geworden ooievaars en lepelaars, nieuwelingen als de zilverreigers, en exoten als de nijlgans en de halsbandparkiet. Merels en futen zijn veel minder schuw dan toen.